

PARTEA I

Fundamentele și transformările dreptului familiei

Motto:

„We`ve always defined ourselves by the ability to overcome the impossible.

And we count these moments – these moments when we dare to aim higher; to break barriers, to reach for the stars, to make the unknown known.

We count these moments as our proudest achievements.

But we lost all that.

Perhaps we`ve just forgotten that we are still pioneers.

And we`ve barely begun.

And that our greatest accomplishments cannot be behind us, because our destiny lies above us.”

[„Ne-am definit mereu prin capacitatea noastră de a depăși imposibilul. Și am numărat aceste momente – momentele în care am avut curajul să visăm mai sus, să depășim barierele, să atingem stelele, să transformăm necunoscutul în cunoscut.

Am numărat aceste momente ca fiind cele mai mărețe realizări ale noastre.

Dar am pierdut acest sens.

Poate că am uitat doar că suntem încă pionieri.

Că abia am început.

Și cele mai mari împliniri ale noastre nu pot fi în spatele nostru, pentru că destinul nostru se află deasupra noastră.”]

Joseph Cooper (Matthew McConaughey), *Interstellar*, 2014, (scenariu și regie: Christopher Nolan)

Reflecție introductivă: Între tradiție și transformare

Discursul lui Joseph Cooper din filmul *Interstellar* din 2014 nu reprezintă doar o meditație despre viitorul umanității, ci o reflecție despre esența noastră ca ființe umane, aceea de a depăși limitele imposibilului, fricii și necunoscutului. Totodată, reprezintă o chemare la renaștere și o invitație pentru fiecare om de a avea curajul să privească înainte, să creeze viitorul și să nu-și seteze menirea doar de a conserva trecutul. Într-o lume în care schimbările apar neconținut, omul rămâne o ființă orientată spre descoperire și spre evoluție.

Această reflecție se extinde firesc și asupra modului în care dreptul familiei se află într-o perioadă de transformare profundă, care reflectă schimbările sociale și culturale majore. Familia, pe lângă faptul ca este o realitate socială, este și o construcție juridică complexă, iar abordările tradiționale nu mai pot cuprinde în totalitate diversitatea și dinamica acestei entități. Schimbările tehnologice, evoluțiile sociale și deschiderea către diversitate conduc la noi forme de conviețuire, noi modalități de întemeiere a unei familii și noi semnificații ale legăturilor de filiație.

Dreptul familiei a fost întotdeauna o ramură de drept a curajului și un domeniu al depășirii unor bariere morale, sociale și juridice. Acesta a însoțit, pas cu pas, transformările din societate, de la recunoașterea divorțului și a egalității între soți până la consacrarea filiației naturale, a adopției, a parteneriatelor civile și a reproducerii asistate medical.

Din acest considerent, acest studiu nu este doar o lucrare tehnică privind analiza instituțiilor dreptului familiei, ci o reflecție despre cum poate dreptul să rămână fidel valorilor sale fundamentale fără a ignora schimbările din lumea de astăzi?

Răspunsul, poate, constă chiar în capacitatea de a crea un echilibru și de a realiza că tradiția nu reprezintă o ancoră care ne trage înapoi, ci mai degrabă un punct de sprijin de pe care putem merge înainte.

Familia rămâne un loc al stabilității și, prin urmare, un loc al redescoperirii. Familia nu este o relicvă, este o formă vie, mereu reinventată. La fel și în drept, dreptul familiei a dovedit că este un drept viu, în cadrul căruia cele mai mari împliniri juridice au constat în adaptarea la viitor și în capacitatea de a oferi protecție, sens și demnitate oamenilor în noile relații sociale.

În mijlocul tuturor transformărilor contemporane, dreptul familiei continuă să fie spațiul în care se întâlnesc umanul și juridicul, trecutul și viitorul.

Pentru că, după cum ne amintește vocea din film, „*we are still pioneers*”, iar misiunea noastră nu este de a păstra lumea așa cum este, ci de a o însoți în drumul ei către ceea ce poate să devină.

Capitolul I

Familia între realitate socială și construcție juridică

Secțiunea 1

În căutarea unei definiții a familiei

§1. Considerații introductive

De-a lungul timpului, puține concepte au fost atât de încărcate de semnificații precum cel de familie. În orice societate, familia este văzută ca nucleul de la care se dezvoltă viața privată, unde se conturează identitatea personală și se transmit valori morale și culturale. În cadrul familiei se cultivă primele relații de afecțiune și de solidaritate. Familia precedă dreptului și statului, fiind o realitate originară a existenței umane.

Pe parcursul evoluției societății, puternic marcată de progresul actual al cercetării științifice și tehnologice, conceptul de familie s-a aflat într-o continuă diversificare.

La origine, termenul „familie” provine din latinescul „*familia*”, derivat din „*famulus*”. *Famulus* era utilizat în Roma antică pentru a desemna servitorul sau sclavul, iar familia reprezenta un ansamblu juridic și economic aflat sub autoritatea unui *pater familias*. În accepțiunea sa inițială, *familia* nu făcea trimitere la relații de rudenie sau la legăturile afective dintre persoane. Din cadrul *familia* făceau parte: soția căsătorită *cum manu* (sub autoritatea soțului), copiii legitimi și descendenții acestora (în linie masculină), copiii adoptați, nepoții, nepoatele aflate încă sub *potestas* și sclavii liberi și persoanele dependente de gospodărie. Nu făceau parte din *familia* propriu-zisă, soția căsătorită *sine manu* (care rămânea sub *potestas* tatălui), rudele de sânge în linie feminină și copiii emancipați¹. Astfel, în perioada romană, *familia* era caracterizată de o alcătuire biologică, iar membrii ei erau

¹ Această clasificare a persoanelor care făceau parte din *familia* în Roma antică reiese din interpretarea lui doctrinarului R.P. Saller din Ulpian (*Digesta* 50.16.195) și alte surse clasice. A se vedea în acest sens, R.P. Saller, *Familia, Domus, and the Roman conception of the family*, Phoenix, vol. 38, nr. 4 (1984), pp. 336-355.

legați de *potestas* și nu de sânge sau de afecțiune². Spre deosebire de *familia*, care avea o conotație juridică, în perioada romană era utilizat termenul *domus* ce se referea la unitatea domestică de locuire, la spațiul fizic și simbolic pe care îl avea gospodăria romană.

În perioada post-romană, pe măsură ce autoritatea *pater familias* s-a diminuat, iar transformările aduse de creștinism au început să modeleze structura societății. Astfel, semnificația juridică a familiei, specifică epocii romane, a început să se estompeze. Familia nu mai era văzută doar ca o unitate de putere, de organizare socială sau de transmitere a patrimoniului, ci a ajuns să fie privită și ca un spațiu al legăturilor de sânge și al loialității.

Creștinismul a jucat un rol esențial în această metamorfoză, sacralizând căsătoria și aducând-o în centrul conceptului de familie. Astfel, Biserica a reușit să confere familiei noi valențe morale și spirituale.

În perioada marilor codificări civile europene din secolul al XIX-lea, în special cea napoleoniană și pe fondul apariției statului, familia a fost consacrată juridic ca unitate fundamentală a societății, întemeiată pe căsătorie, filiație și patrimoniu comun. Cu toate acestea, începând cu secolul al XX-lea, familia a pășit într-o nouă etapă de transformare în care accentul s-a mutat de la autoritate la egalitate între soți, de la structură la relație și de la obligație la libertatea de a face alegeri.

Noțiunea de familie a fost dintotdeauna dificil de definit. Istoria a dovedit că sensul și conturul ei au variat în funcție de contextul social, cultural sau juridic specific fiecărei epoci în parte. Chiar și în zilele de astăzi, familia a rămas un concept deschis ce este perceput și interpretat diferit de la o persoană la alta. Pentru unele persoane, familia formată din mamă, tată și copil reprezintă idealul de stabilitate și de armonie. Însă, pentru alte persoane, familia poate să însemne un cuplu căsătorit fără copii sau două persoane care aleg să trăiască împreună fără a se căsători sau chiar o comunitate bazată pe sprijin și afecțiune care nu se întemeiază pe legături de sânge.

Într-un studiu citat în literatura de specialitate³, s-a observat că atunci când adulții au fost întrebați cum ar defini familia, răspunsurile au fost contradictorii, influențate de valori, convingeri religioase sau repere culturale și nu au dus la formularea unei definiții unitare pentru termenul „familie”. Pentru unele persoane familia include relațiile de sânge și căsătorie, iar pentru

² Pentru dezvoltări cu privire la familia în dreptul roman, vezi A.M. Axente, *Curs de drept privat roman*, ed. a 2-a, Ed. Hamangiu, București, 2024, p. 165 și urm.

³ J. Herring, *Family Law*, ed. a 12-a, Ed. Oxford University Press, Oxford, 2025, p. 2.

alte persoane include persoanele apropiate, chiar în absența unui raport juridic formal. Însă, atunci când întrebarea „ce este familia?” a fost adresată copiilor, aceștia au oferit o perspectivă semnificativ diferită față de cea tradițională. Copiii au descris familia în termeni afectivi, nu biologici sau legali și au identificat-o cu persoanele de care se simt cel mai apropiați – indiferent dacă acestea fac sau nu parte din structura relațiilor de rudenie. Aceștia au inclus în sfera familiei atât părinții și frații, cât și prietenii apropiați și chiar și animalele de companie.

§2. Perspectiva sociologică asupra familiei

Înainte de a fi o instituție juridică, familia este un fapt social universal. Ea apare înfățișată în toate societățile și în toate timpurile, ca fiind una dintre formele fundamentale de conviețuire umană. Din această perspectivă sociologică, familia poate fi privită ca un grup natural și primar, bazat pe legături de sânge, afecțiune sau solidaritate.

Dintr-o perspectivă sociologică contemporană, familia poate fi definită ca un grup social recunoscut (de regulă unit prin sânge, căsătorie, coabitare sau adopție) care formează o conexiune emoțională între membri și funcționează ca unitate economică a societății⁴.

Prin contrast, în literatura de specialitate mai veche, din perspectivă sociologică, familia ca formă specifică de comunitate umană, era definită ca fiind „grupul de persoane unite prin căsătorie, filiație sau rudenie, care se caracterizează prin comunitate de viață, interese și întraajutorare”⁵.

Această evoluție terminologică și conceptuală reflectă o schimbare evidentă în sensul în care, în trecut accentul era plasat pe legătura juridică, patrimonială și de rudenie, însă sociologia actuală evidențiază dimensiunea emoțională, afectivă și funcțională a familiei. Astfel, familia se înfățișează ca un spațiu al relațiilor de afecțiune și de apartenență, iar existența sa depășește uneori cadrul formal al familiei constituite prin căsătorie sau prin mijloace de stabilire a filiației.

⁴ Definiția a fost formulată în Lumen Learning & OpenStax, *Introduction to Sociology*, Ed. Nova Scotia: Lumen Learning/OpenStax, 2021; disponibilă (online) la adresa <https://pressbooks.atlanticoer-relatlantique.ca/lumensociology2/>, accesat la data de 4 noiembrie 2025.

⁵ I.P. Filipescu, A.I. Filipescu, *Tratat de dreptul familiei*, ed. a VIII-a, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 11.

Studiile de sociologia familiei nu se limitează doar la identificarea formelor pe care familia le îmbracă, ci analizează și dinamica relațiilor interpersonale și evoluția acestora, valorile familiale și impactul pe care îl aduc schimbările sociale, economice și culturale asupra familiei. Astfel, familia este privită ca un sistem viu, ce se află într-o permanentă adaptare la contextul social⁶.

În literatura de specialitate⁷ se disting mai multe tipuri sociologice de familie, după cum urmează:

- Din perspectiva compoziției, se deosebesc: familia nucleară formată din părinți și copii și familia extinsă care include și ascendenții sau colaterali;
- După momentul constituirii, se disting: familia de origine în care persoana se naște și se formează și familia de procreare ce este creată propria căsătorie sau relație de coabitare;
- Din perspectiva modului de viață, distincția se face între: familia de rezidență, constituită din persoanele care locuiesc împreună și familia de interacțiune, care include ansamblul persoanelor legate prin relații de rudenie și ajutor reciproc;

Alte clasificări evocă distincția dintre familia normală, care îndeplinește integral funcțiile sale biologice, psihologice și sociale și familia vulnerabilă în care una sau mai multe funcții sunt afectate. Totodată, în funcție de structura de autoritate, sociologia a identificat familia patriarhală, matriarhală și egalitară.

În consecință, sociologia oferă o perspectivă amplă asupra familiei, analizând-o ca un fenomen social complex aflat în continuă transformare, în timp ce dreptul are menirea de a-i conferi o structură normativă și protecție juridică. De aici derivă și tensiunea constantă dintre realitatea familială existentă în societate și familie ce se bucură de recunoaștere juridică.

§2. Noțiunea juridică de familie

2.1. Definiții ale familiei în literatura de specialitate

În plan juridic, noțiunii de familie i-au fost atribuite mai multe definiții doctrinare, conturate în funcție de evoluția concepției asupra raporturilor dintre părinți, copii și soți.

⁶ C. Iordan, *Instituții de drept civil. Familia*, vol. I, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 6.

⁷ *Ibidem*, pp. 7-8

• În doctrina recentă s-a subliniat că familia nu mai poate fi privită ca o entitate statică, ci ca un spațiu de interacțiune și transformare continuă, în care raporturile dintre membrii săi se modelează în funcție de realitățile sociale, culturale și juridice de actualitate. Astfel, s-a arătat că „familia este o entitate dinamică, în cadrul căreia membrii sunt uniți între ei printr-o legătură juridică sau faptică, care își modelează continuu relațiile și construiesc o existență de grup”⁸.

• În același sens, s-a definit familia ca fiind „un grup de persoane legate prin căsătorie, rudenie, afinitate sau fără nicio legătură juridică și care trăiesc efectiv împreună”⁹.

• O altă abordare consideră că „familia apare ca fiind grupul fundamental de persoane, bazat pe o organizare și o structură proprii, forța primordială care contribuie la agregarea și structurarea societăților”¹⁰.

• În completarea acestor perspective, familia a fost definită drept o „instituție juridică care grupează persoane unite prin legături de căsătorie, legături de sânge, legături de adopție sau înțelegeri (uniuni) civile (încă nereglementate formal în dreptul românesc), pentru a alcătui forma cea mai simplă (esențială) de organizare socială, având dubla misiune de a perpetua specia prin procreare și de a perpetua statul prin structurarea puterii pe care acesta o personifică și o exercită”¹¹.

• În literatura clasică, familia a fost definită ca fiind „grupul de persoane între care există drepturi și obligații, care izvorăsc din căsătorie, rudenie (inclusiv adopția), precum și din alte raporturi asimilate relațiilor de familie”¹² sau ca o „realitate juridică generată de reglementările legale privitoare la familie”¹³.

Din analiza definițiilor din doctrina de specialitate juridică, se poate observa că familia este privită în zilele de astăzi ca un fenomen complex, aflat la intersecția dintre drept, sociologie și realitatea umană contemporană. Dincolo de diversitatea formulărilor, se desprinde un element comun și anume: existența unei legături între persoane, fie ea juridică, biologică sau de fapt, ce dă naștere unei comunități de viață și solidaritate.

⁸ L. Irinescu, *Dreptul familiei*, Ed. Hamangiu, București, 2014, p. 4.

⁹ C.C. Hageanu, *Dreptul familiei*, ed. a 3-a, Ed. Hamangiu, București, 2023, p. 9.

¹⁰ M. Avram, *Drept civil. Familia*, ed. a 3-a, Ed. Hamangiu, București, 2022, p. 4.

¹¹ C. Bîrsan, A. Severin, I.R. Urs, N. Volonciu, *Enciclopedia Juridică Română*, volumul III F-Î, Ed. Academiei Române, Ed. Universul Juridic, București, 2022, pp. 47-48.

¹² I.P. Filipescu, A.I. Filipescu, *op. cit.*, p. 12.

¹³ I. Albu, *Dreptul familiei*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 7.

Într-o sinteză proprie, familia poate fi definită ca un grup de persoane unite prin legături juridice, biologice sau de conviețuire, între care se formează relații de afecțiune, sprijin și apartenență, recunoscut de ordinea juridică în măsura consacrată de lege, pentru rolul său esențial în coeziunea socială și dezvoltarea persoanei.

În dreptul pozitiv, noțiunea de familie este definită prin normele juridice care stabilesc modalitatea prin care raporturile de conviețuire, rudenie și de solidaritate sunt recunoscute și protejate de stat. Codul civil, alături de Constituția României și de instrumentele juridice internaționale privind protecția drepturilor omului, definesc reperle juridice ale familiei și sfera relațiilor care beneficiază de protecție juridică.

Dacă în plan sociologic familia poate să îmbrace mai multe forme, în termeni juridici aceasta presupune existența unei legături prevăzute de lege, precum căsătoria, filiația sau adopție. Cu toate acestea, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) a lărgit conceptul de familie, mai exact de „viață de familie” și i-a conferit o dimensiune dinamică și adaptată la transformările sociale și la modelele contemporane de conviețuire dintre oameni.

Prin urmare, pentru a înțelege familia dintr-o perspectivă juridică, trebuie să identificăm reglementările consacrate în legislația civilă română și să le corelăm cu principiile constituționale, cu instrumentele juridice europene și internaționale și cu jurisprudența europeană, care configurează cadrul protector al familiei și al vieții de familie.

2.2. Reglementări juridice privind familia în dreptul român

În dreptul român, cadrul constituțional al familiei este stabilit în Capitolul al II-lea intitulat „Drepturile și libertățile fundamentale”. Astfel, în **art. 26 alin. (1) din Constituție**¹⁴ se menționează că „autoritățile publice respectă și ocrotesc viața intimă, familială și privată”. Prin această dispoziție cu caracter de drept subiectiv constituțional, se impune statului obligația pozitivă de a garanta protecție familiei.

În același capitol, **art. 48 alin. (1) din Constituție** prevede că „familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între soți, pe egalitatea acestora și pe

¹⁴ Constituția României, adoptată în ședința Adunării Constituante din data de 21 noiembrie 1991, publicată în M. Of. nr. 233 din 21 noiembrie 1991, intrată în vigoare în urma aprobării ei prin referendumul național din data de 8 decembrie 1991, actualizată și republicată în M. Of. nr. 767 din 31 octombrie 2003.

dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor”. Acest text constituțional are un dublu rol, în sensul în care, pe de-o parte consacră principiul libertății și egalității în căsătorie ca fundament juridic și instituie dreptul și obligația părinților de a-și îndeplini responsabilitățile față de copii, în concordanță cu interesul superior al acestora. Aceste dispoziții constituționale referitoare la familie reflectă o concepție clasică în care familia este văzută ca o comunitate bazată pe legături de căsătorie și de filiație, ce se bucură de protecție specială din partea statului.

În dreptul civil român, familia nu este definită în mod exhaustiv, însă se oferă o descriere principală a acestei instituții în cuprinsul dispozițiilor **art. 258 alin. (1) C. civ.**¹⁵, potrivit cărora „familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între soți, pe egalitatea acestora, precum și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea și educarea copiilor.” De asemenea, în alin. (2) din același articol se menționează că „familia are dreptul la ocrotire din partea societății și a statului”, iar în alin. (4) se face mențiunea că „în sensul prezentului cod, prin soți se înțelege bărbatul și femeia uniți prin căsătorie”. Totodată, conform **art. 259 alin. (1) C. civ.** „căsătoria este uniunea liber consimțită între un bărbat și o femeie, încheiată în condițiile legii”, iar în alin. (2) din același articol se menționează că „bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători în scopul de a întemeia o familie”. Asemenea prevederilor constituționale și reglementărilor din Codul civil consacră o viziune clasică asupra familiei centrată pe căsătorie și pe filiație, bazată pe valori și principii, precum libertatea, consimțământul, egalitatea dintre soți sau responsabilitatea față de copii.

Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului¹⁶ reprezintă actul normativ care oferă cea mai amplă perspectivă funcțională asupra conceptului de familie în dreptul românesc. Astfel, potrivit

¹⁵ Codul civil, adoptat prin Legea 287/2009, publicată în M. Of. nr. 511 din data de 24 iulie 2009, pus în aplicare potrivit Legii 71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii 287/2009 privind Codul civil, publicată în M. Of. nr. 409 din data de 20 iunie 2011, republicată în M. Of. nr. 505 din 15 iulie 2011, în vigoare de la data de 1 octombrie 2011, modificată și completată ultima dată prin Legea 17/2017 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 1/2016 pentru modificarea Legii nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă, precum și a unor acte normative conexe, publicată în M. Of. nr. 196 din data de 21 martie 2017.

¹⁶ Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, Republicată, M. Of. nr. 159 din 2014, cu modificările și completările ulterioare.

art. 4 lit. b) familia este formată din părinții și copiii acestora. Tot în cuprinsul art. 4 se face distincția dintre familia extinsă și familia substitutivă. Familia extinsă cuprinde: „rudele copilului, până la gradul III inclusiv, cu care copilul sau familia acestuia a menținut relații personale și contacte directe” [lit. c)]. Iar familia substitutivă cuprinde „persoanele, altele decât cele care aparțin familiei extinse inclusiv afinii până la gradul III, cu care copilul sau familia acestuia a menținut relații personale și contacte directe, precum și persoana, familia sau asistentul maternal care asigură creșterea și îngrijirea copilului, în condițiile legii” [lit. d)]. Prin această formulare, legislația română extinde sfera familiei prin includerea nu doar a părinților biologici, ci și a altor persoane care se află într-o relație de îngrijire față de copil.

Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea și combaterea violenței domestice¹⁷ oferă o viziune extinsă asupra noțiunii de „membri de familie”. Potrivit art. 5 alin (1), prin membrii de familie se înțeleg: „ascendenții și descendenții, frații și surorile, soții și copiii acestora, precum și persoanele devenite rude prin adopție, potrivit legii” [lit. a)]; „soțul/soția și/sau fostul soț/fosta soție; frații, părinții și copiii din alte relații ai soțului/soției sau ai fostului soț/fostei soții” [lit. b)]; „persoanele care au stabilit relații asemănătoare aceloră dintre soți sau dintre părinți și copii, actuali sau foști parteneri, indiferent dacă acestea au locuit sau nu cu agresorul, ascendenții și descendenții partenerei/partenerului, precum și frații și surorile acestora” [lit. c)]; „tutorele sau altă persoană care exercită în fapt ori în drept drepturile față de persoana copilului” [lit. d)]; „reprezentantul legal sau altă persoană care îngrijește persoana cu boală psihică, dizabilitate intelectuală ori handicap fizic, cu excepția celor care îndeplinesc aceste atribuții în exercitarea sarcinilor profesionale” [lit. e)]. Prin această reglementare a fost extinsă sfera de protecție juridică asupra unor relații de conviețuire care nu au la baza neapărat o legătură juridică de rudenie sau de căsătorie, ci pe realitatea vieții de familie.

Legea nr. 273/2004 privind procedura adopției¹⁸ abordează conceptul de familie din perspectiva relației de filiație și a necesității protecției copilului

¹⁷ Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea și combaterea violenței domestice, republicată, M. Of. nr. 948 din 2020, cu modificările și completările ulterioare.

¹⁸ Legea nr. 273/2004 privind procedura adopției, republicată, M. Of. nr. 739 din 2016, cu modificările și completările ulterioare.